

УДК 376

Н. Кравець,
кандидатка педагогічних наук,
доцентка кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології
(Український державний університет імені Михайла Драгоманова)
<https://orcid.org/0000-00022-1423-8533>

О. Конопацька,
методистка лабораторії методичного забезпечення,
викладачка кафедри педагогіки й андрагогіки,
комунальний заклад «Житомирський обласний інститут
післядипломної педагогічної освіти»
Житомирської обласної ради
<https://orcid.org/0000-0003-2448-6773>

Формування комунікативних навичок в учнів з аутичним спектром

Анотація. Розкрито шляхи формування комунікативних навичок в учнів з аутичним спектром. Звернуто увагу на особливості розвитку психічної та сенсорної сфер, надано характеристику поведінки та ігрової діяльності у вказаній категорії дітей. Описано психолого-педагогічні умови та принципи корекційного підходу до формування мовленнєвої активності учнів. Проаналізовано можливості розвитку мовлення дітей із аутизмом з використанням інноваційних технологій.

Ключові слова: аутизм, комунікативні навички, учні з аутичним спектром, інноваційні технології.

N. Kravets,
PhD in Pedagogy, Associate Professor of the Department of Psycho-Correctional Pedagogy
and Rehabilitation (Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University)
<https://orcid.org/0000-00022-1423-8533>

O. Konopatska,
Methodologist, Lecturer at the Department of Pedagogy and Andragogy, Municipal
Institution «Zhytomyr Regional In-Service Teacher Training Institute» of Zhytomyr Regional
Council
<https://orcid.org/0000-0003-2448-6773>

Developing communication skills of students with autism spectrum disorder

Abstract. The ways of forming communication skills of pupils with autistic spectrum disorder are revealed. Attention is drawn to the peculiarities of the development of mental and sensory spheres, the characteristics of behavior and play

activities of this category of children are given. The psychological and pedagogical conditions and principles of the correctional approach to the formation of students' speech activity are described. The possibilities of developing the speech of children with autism using innovative technologies are analyzed.

Keywords: autism, communication skills, students with autism spectrum disorder, innovative technologies.

Мета статті: розкрити значення формування комунікативних навичок в учнів з аутичним спектром.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останніми десятиліттями в Україні відбуваються зміни у забезпеченні якісної освіти дітей з особливими освітніми потребами. Серед них важливе місце посідають діти з аутичним спектром, які потребують більш глибокого науково-методичного дослідження. Насамперед це стосується володіння комунікативними компетентностями.

Формування комунікативних навичок – один з провідних напрямів психолого-педагогічної корекції порушень в учнів з аутичним спектром.

Відповідно до даних ВООЗ аутизм зустрічається приблизно у 1 із 160 дітей.

Як відомо, термін «аутизм» походить від грецького *autos* – «сам». Питання аутизму детально дослідив швейцарський психіатр Л. Каннер у 1943 році. За Л. Каннером, а потім Аспергером, визначено дві його форми: синдром дитячого аутизму Каннера і аутична психопатія Аспергера.

Варіант Аспергера вважають легшим. Дослідники відносять його до аутичної психопатії. Ними представлені описи різних клінічних проявів. За Каннером, аутизм проявляється в перші місяці життя чи впродовж першого року. За Аспергером, синдром починає виявлятися на 2–3 році життя і частіше виникає у старшому дошкільному віці. За синдромом Каннера, дитина починає ходити раніше, ніж говорити, а за синдромом Аспергера, мова з'являється раніше ходіння. Синдром Каннера зустрічається як у хлопчиків, так і у дівчаток, а синдром Аспергера більш притаманний особам чоловічої статі. За синдромом Каннера, у дітей порушені пізнавальні процеси і важчий соціальний прогноз та відсутні комунікативні функції. За синдромом Аспергера, навпаки, інтелект більш збережений, соціальний прогноз значно кращий, вищий зоровий контакт, розвинені творчі здібності, а мовлення використовується як засіб спілкування. Але, незважаючи на це, також відбувається уникнення чужого погляду.

Питання розвитку комунікативного мовлення дітей з аутичним спектром досліджували українські науковці Н. Базима, С. Конопляста, І. Логвінова, К. Островська, М. Рождественська, Т. Сак, С. Скрипник, В. Тарасун, Д. Шульженко та інші.

І. Логвінова, зокрема, відзначає, що порушення процесу спілкування у дітей з аутизмом виявляється переважно у таких двох різновидах, як комунікативний дефіцит (гіпокомунікативність зі зниженою цікавістю до довкілля, уповільненням встановлення вербальних і невербальних контактів, відсутністю прагнення висловити свої бажання вокалізацією, поглядом, мімікою чи жестами), чи, навпаки, комунікативна екзальтація (надлишкова

гіперемоційність у контактах, конфліктність). В обох різновидах порушена мотиваційна складова мовленнєвого спілкування [1].

Н. Кравець, О. Конопацька вказують: «Слово перебудовує мислення й інтелектуальну діяльність особи» [2].

Виклад основного матеріалу дослідження. Одним з найважливіших завдань удосконалення якості спеціальної освіти є формування особистісної готовності учнів з особливими освітніми потребами до активного життя, до творчої самореалізації у демократичному суспільстві. Серед них комунікативна компетентність посідає особливе місце [3].

Активне мовлення в аутичних дітей часто з'являється зі значними затримками, або може не з'явитися зовсім. Близько 30–40% дітей взагалі не використовують мовлення для спілкування з однолітками та дорослими.

Мовленнєвий розвиток дітей з аутичним спектром характеризується стереотипністю мовлення, що проявляється у схильності до словотворчості: діти автоматично повторюють звуки, склади, слова, словосполучення або окремі речення. Вони захоплюються окремими мовленнєвими формами. У них відбувається постійна гра із звуками, словами, спів. Вони часто перекручують слова. Окремі учні напам'ять декламують вірші великого обсягу. Такі діти часто не можуть зрозуміти переносного значення чужих слів. Для них характерний стійкий аграматизм. У мовленні не використовують особовий займенник **я** й з'єднувальне слово **так**.

Водночас вказане порушення поєднується з іншими мовленнєвими порушеннями. Також для дітей із складними порушеннями аутичного спектру характерне глобальне порушення комунікації. Труднощі виникають у сприйманні мовленнєвої інструкції, проявляється нечіткість вимови, наявна значна кількість аграматизмів, що негативно впливає на правильну побудову фразового мовлення.

Під час обстеження учнів початкових класів закладів спеціальної освіти та інклюзивних класів закладів загальної середньої освіти діти зі значними труднощами вступають в контакт, проявляючи властиві їм особливості поведінки. Зокрема, відсутність фіксації погляду на співрозмовника, який говорить; несформованість комунікативної поведінки, що проявляється у підвищенні висоти голосу в кінці фрази. Мовлення стає нерозбірливим, у деяких спостерігається мутизм. Всі ці ознаки призводять до створення бар'єру для спілкування в оточуючому світі. Також недоліки властиві в організації просторового орієнтування учнями. Вони недостатньо орієнтуються в просторі і часі, тому їм необхідна належна допомога з боку педагогів та батьків. У школі діти потребують детального ознайомлення із приміщеннями закладу та з усіма шкільними комунікаціями. З цією метою використовуються різноманітні схеми, альтернативна комунікація, що допомагає учням дотримуватись правил поведінки.

У зв'язку з цим учні з аутичним спектром потребують чіткого режиму дня як в школі, так і вдома, дотримання розкладу уроків та позакласних занять.

З огляду на те, що діти швидко стомлюються, вони потребують своєчасного переключення з одного виду діяльності на другий і відпочинку,

завдяки відвідуванню ресурсної кімнати. Відпочивши, учень повертається до продовження занять у класі.

Зважаючи на отримані результати під час обстеження дітей із аутичним спектром, ми провели дослідження щодо формування комунікативних навичок в учнів 2–3 класів. Для цього організували мультидисциплінарну команду, до якої увійшли: вчителі-дефектологи, вчителі інклюзивних класів, асистенти вчителів, учителі-логопеди, практичні психологи, соціальні працівники, вихователі, батьки. На основі результатів дослідження, враховуючи досягнення дитини, кожен член команди склав індивідуальну програму розвитку, яка забезпечувала корекційну роботу з формування комунікативних навичок.

Зважаючи на виявлені особистісні особливості дітей, зокрема труднощі довільного зосередження на предметі діяльності, наслідування дозволяють визначити особливу тактику організації процесу навчання. У довільно організованій ситуації дітям важко засвоювати поетапність виконання завдання, способи орієнтування на сторінці зошита, підручника, альбому, тому що не можуть правильно скоординувати власні рухи. Відповіді дають ехололічно, зі значними зусиллями долають труднощі. Тому варто педагогам проводити роботу з батьками на предмет навчання дітей звертатися з проханнями, ставити різноманітні запитання, самотійно відповідати на привітання та звертання.

Водночас бажано дотримуватися цілеспрямованої роботи щодо організації довільної діяльності дітей, оскільки без довільної організації неможливий формальний розвиток вищих психічних функцій. Отже, психічний розвиток дітей залежить від того, наскільки ми їх навчимо вчитися самотійно, що залежить від правильної організації їхньої діяльності.

З цією метою вчителям бажано провести відповідну підготовку до послідовного проведення уроків і занять, успішність яких залежить від наявності необхідних доцільних навчальних матеріалів, організації навчального корекційного простору. Завдяки цьому забезпечиться послідовність підготовчих дій. Також важливо враховувати структурований простір для організації дій учнів, зокрема розмітка сторінки для наочної демонстрації руху. Така організація діяльності аутичної дитини допоможе організувати наступні її дії: доповнення недостатніх деталей, завершення розпочатої дії, дотримання зразка виконання завдання тощо. Послідовність усіх операцій має забезпечуватися наочно.

Для учнів з різною мірою враження аутичного спектру характерне засвоєння спочатку окремих елементів засвоєних умінь і з наступним їх поєднанням в цілу осмислену дію. Наприклад, щоб сформувати читацьку навичку, вчитель спочатку проводить поступове навчання: засвоєння дітьми букв, звуко-буквеного аналізу, складового складу слова, слів, фраз, діалогічного і монологічного мовлення. Навчаючи дітей письму, враховуємо, що їм легше засвоювати цілісний матеріал, а не його частини. Зокрема, цілісне слово учні записують без особливих труднощів, а запис його елементів – навпаки.

Варто звернути увагу на те, що, засвоївши спочатку букви і склади, дитина буде виділяти в тексті лише їх, що подолати буде дуже важко. Це стосується оволодіння дитиною порядковим рахунком, музичною грамотою тощо.

Тож, навчаючи учнів читання, письма, рахунку, музичної грамоти, минаючи проміжні етапи, даємо дітям готові зразки виконання завдань.

Для того, щоб досягти належних результатів в навчанні учнів аутичного спектру, важливо навчити батьків володіти окремими методиками навчання читання, письма і розвитку мовлення, тому що, навіть оволодівши знаннями, учні самостійно не зможуть використовувати їх у власній діяльності.

Особливого підходу потребують учні зі значним відставанням у розумовому розвитку. Важливо дослідити їхню здатність розуміти мовне коментування або отримувати суворо структуровану дозовану інструкцію. Тому мовленнєва інструкція повинна бути дозованою і максимально спрощеною. Учень має отримувати лише суттєві вказівки для мовленнєвої діяльності. Також важливо звертати увагу на загальне засвоєння смислу того, що відбувається. Завдяки цьому особливого значення набуває весь контекст з мовленнєвої інформації, яка засвоюється дітьми і через слово та просодичні характеристики мовлення, насамперед його смислові наголоси та інтонації.

Отже, в результаті проведеного дослідження ми дійшли висновку, що учні з аутичним спектром з формування комунікативних навичок потребують особливої корекційної роботи. Належним чином педагогам необхідно у корекційній роботі дотримуватись наступних дидактичних принципів: принцип систематичності, індивідуального підходу, диференційованого підходу, наочності, навчання від простого до складного, комплексного впливу, зв'язку мовлення з іншими сторонами психічного розвитку.

З метою ефективного оволодіння комунікативними навичками аутичними дітьми вчитель-логопед складає індивідуальну програму на кожную дитину, що включає такі блоки: формування уміння називати, коментувати та описувати предмети, людей, їх дії, події; привертати увагу та запитувати; виявляти емоції та почуття; повідомляти про них; соціальної відповідної реакції; висловлювати прохання; привертати увагу та запитувати; соціальної поведінки; діалогових навичок.

Працюючи з дітьми з аутичним спектром, учителю-логопеду бажано на індивідуальних та групових заняттях організовувати роботу двох учнів за принципом паралельної гри, для якого організовується спільна гра двох дітей. Завдяки цьому вони навчаються активно комунікувати один з одним у присутності інших.

Для формування комунікативних навичок в учнів з аутичним спектром педагоги використовують традиційні та інноваційні технології.

Серед них важливе місце в корекційній роботі належить **грі**.

На всіх етапах корекційно-розвиткової роботи з розвитку мовлення бажано застосовувати різні види ігор: імітаційні, хороводні, дидактичні, рухливі та інші.

Ігрова діяльність дітей-аутистів також має свої особливості. Вони надають перевагу предметам побуту перед звичними іграшками. Для таких дітей недоступні сюжетно-рольові ігри, фантастичні та казкові елементи їх не зацікавлюють. Ігри аутистів, як правило, стереотипні та багато повторювані: вони відтворюють ті самі дії багато разів [4].

Ігрова терапія розвиває у дітей усвідомлення соціальних стимулів і здібностей модифікувати особисті реакції.

Завдяки цьому забезпечується організація простору, що мотивує дітей до соціальної взаємодії, формуються навички соціальної гри, засвоюються соціальні функції різних ігрових предметів.

Для оволодіння дітьми комунікативними навичками варто організовувати з ними роботу з сенсорним відчуттям предметів, пошуку шляхів розв'язання ситуацій; придумуванням певного мовленнєвого сюжету, навчати їх дотримуватися балансу власного тіла.

Застосування ігрових прийомів сприяє посиленню мотивації дитини до оволодіння розмовними навичками.

Важливе місце на уроках та на логопедичних заняттях також займають різноманітні вправи, які бажано використовувати в ситуаціях структурованого заняття з метою формування вмінь в учнів з особливими освітніми потребами відповідати на запитання та задавати їх, коментувати, брати участь в діалогах. Для того, щоб відбувся діалог, бажано використовувати метод бесіди.

Позитивні результати дає організація читання дітей за ролями. При цьому учні з аутичним спектром оволодівають технікою швидкого читання.

Вдалим є застосування прийому розгальмовування мови, тобто провокування ехолалій. Ефективними є моделювання, підказка, допомога, а також використання альтернативної та додаткової комунікації. Важливе місце у формуванні комунікативних навичок належить методу «супроводжуючого навчання», АВА-терапія та інші.

Формування комунікативних навичок потребує належного дотримання алгоритму, сутність якого полягає у такому: виборі мети навчання, яку необхідно сформувати; створенні ситуацій, що допомагають дитині комунікувати; відведенні часу для формування самостійного висловлювання; наданні у разі потреби підказки у випадку труднощів; підтримці дитини за спроби комунікувати; закріпленні навичок мовлення з дорослими та в оточуючому світі. Це вимагає розробки серій однотипних вправ і дидактичного матеріалу та змодельованих ситуацій для оволодіння кожним учнем комунікативною навичкою з участю міждисциплінарної команди.

Висновок. Розвиток мовлення у дітей з аутизмом – це досить складний процес, який вимагає тривалого часу та терпіння. Тому варто дотримуватись принципів формування комунікативного мовлення, блоків, алгоритму занять та інноваційних технологій. Проводячи заняття, застосовувати індивідуальний, диференційований та комплексний підходи до учнів, враховуючи їхні індивідуальні особливості.

Ефективність корекційної роботи з дітьми залежить від доцільно обраних способів навчання батьків методам корекційної роботи з аутичними дітьми в грі та оволодіння ними формами поведінки в оточуючому середовищі, оскільки батьки як і педагоги оволодівають соціальними навичками, щоб стимулювати розвиток дітей.

Отже, застосування вказаних технологій у корекційній роботі з дітьми сприятиме більш ефективному опануванню учнями комунікативних навичок.

Список використаних джерел та літератури

1. Кравець Н. П., Конопацька О. С. Формування комунікативного мовлення в учнів з особливими освітніми потребами засобами тренінгу. *Створення підтримуючого та розвиткового базового освітнього середовища в закладах освіти* : збірник матеріалів регіон. наук.-практ. інтернет-конф. (12 грудня 2022 р.) / КЗ «Житомирський ОІППО» ЖОР, кафедра педагогіки й андрагогіки. Житомир, 2022. С 51–56.
2. Logvinova I. P. Formuvannja komunikatyvnoi' potreby ditej z autyzmom u neverbal'nij vzajemodii' / I. P. Logvinova. *Zbirnyk naukovykh prac' Kam'janec'-Podil's'kogo nacional'nogo universytetu imeni Ivana Ogijenka* / za red. O. V. Gavrylova, V. I. Spivaka. Kam'janec'-Podil's'kuj : Aksioma, 2008. S. 59-61.
3. Ніколенко Л. М. Розвиток соціальних навичок у дітей з порушеннями аутичного спектру в умовах інтеграційного дитячого оздоровчого табору. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки*. 2017. № 1 (13).